

OBLICI HUMANISTIČKE I RANONOVOVJEKOVNE
HISTORIOGRAFSKE METODOLOGIJE RADA NA
SREDNJOVJEKOVNIM NARATIVNIM IZVORIMA:
PRIMJER DJELA *HISTORIA SALONITANA*

Iva Kurelac

UDK: 930.2 (497.5)»14/16«
94(497.5) »14/16«
Izvorni znanstveni rad

Iva Kurelac
Odsjek za povijesne znanosti HAZU
Z a g r e b
ikurelac@hazu.hr

Unatoč važnosti srednjovjekovnih narativnih izvora za humanističku historiografiju, nedovoljna je pozornost posvećena pitanju historiografske metodologije rada na tim tekstovima. Jedan od istaknutijih narativnih izvora hrvatskog srednjovjekovlja djelo je *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. Zahvaljujući činjenici da je taj tekst već tijekom humanizma i ranog novovjekovlja među dalmatinskim historiografima kotirao kao autoritativan povijesni izvor, u ovome će se radu, na odabranim primjerima iz djela važnijih dalmatinskih historioografa – Ludovika Crijevića Tuberona, Vinka Pribojevića, Mavra Orbinija, Dinka Zavorovića i Ivana Tomka Mrnavića – koji su djelovali u razdoblju od kraja 15. do početka 17. stoljeća, pokušati izdvojiti najvažnija obilježja njihova metodološkog pristupa djelu Tome Arhiđakona. Pri tom će posebna pozornost biti posvećena pristupu povijesnim pitanjima koja su obilježila hrvatsku, odnosno dalmatinsku historiografiju humanizma i ranog novovjekovlja: problemu etnogeneze Slavena, padu Salone i pitanju granica Dalmacije. Na temelju dobivenih saznanja pokušat će se izdvojiti konkretni pokazatelji s pomoću kojih je moguće preciznije vrednovati djela tradicionalne, nekritičke historiografije i djela novovjekovne, pretkritičke historiografije. U konačnici će se nastojati pokazati koliko je metodološki pristup djelu *Historia Salonitana*, kao istaknutom srednjovjekovnom izvoru, presudan pokazatelj kritičnosti pojedinog autora.

Gljučne riječi: tradicionalna historiografija, pretkritička historiografija, humanizam, rano novovjekovlje, narativni izvori, historiografska metodologija, *Historia Salonitana*, Dalmacija, Hrvatska.

1. Uvod

Fokusrirajući se na nedovoljno istraženo pitanje historiografske metodologije u povijesnim djelima hrvatskog humanizma i ranog novovjekovlja, istraživanje polazi od teze da se u Hrvatskoj tijekom tih razdoblja, usporedno s razvojem historiografije, znatno mijenjala i metodologija rada na narativnim povijesnim izvorima, varirajući od posve nekritičkog, tradicionalnog humanističkog pristupa, pa do naprednijeg, pretkritičkog, kakav se javlja krajem 16. i početkom 17. st.

Izuzetno bogata historiografska produkcija dalmatinskih kulturnih središta oblikovala je dovoljno opsežan i relevantan korpus historiografskih djela unutar kojega je moguće kvalitetno pratiti razvoj historiografske metodologije. Stoga će se ovaj rad usredotočiti na nekoliko važnijih djela dalmatinskih historiofrafra – Ludovika Crijevića Tuberona, Vinka Pribojevića, Mavra Orbinija, Dinka Zavorovića i Ivana Tomka Mrnavića – u razdoblju od kraja 15. do početka 17. st. Komparativnom analizom pokušat će se odrediti specifičnosti historiografskog metodološkog pristupa srednjovjekovnim povijesnim izvorima, u ovom slučaju djelu *Historia Salonitana*.¹ To je djelo spomenutim dalmatinskim historiofrafima dugo služilo kao važan izvor argumenata za rješavanje pitanja o svjetovnoj, crkvenoj i kulturnoj povijesti Hrvata, a bilo im je dostupno i prije no što je prvi put objavljeno.² Riječ je o dovoljno reprezentativnom srednjovjekovnom povijesnom izvoru, koji bi i po frekventnosti, ali i po dugotrajnosti korištenja među dalmatinskim historiofrafima, mogao potvrditi tezu o razvoju historiografske metodologije koja je prethodila pojavi kritičke historiografije u Hrvatskoj. Ta bi saznanja trebala pomoći pri preciznijem definiranju glavnih obilježja pretkritičke historiografije, kao i pri određivanju glavnih razlika u pristupu srednjovjekovnim povijesnim izvorima tradicionalnih humanista te kasnohumanističkih i ranonovovjekovnih pisaca povijesnih djela.

Među važnijim temama iz svjetovne povijesti o kojima su spomenuti dalmatinski historiofrafii pisali, služeći se upravo Tominim djelom, ističu se pitanje etnogeneze Slavena, pad Salone i pitanje granica Dalmacije. Upravo na temelju osobitosti u interpretaciji tih povijesnih tema nastojat ćemo izdvojiti ključne razlike u metodološkom pristupu spomenutih historiofrafra djelu *Historia Saloni-*

¹ Više o djelu *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona kod Ludovika Crijevića Tuberona, Vinka Pribojevića, Mavra Orbinija, Dinka Zavorovića i Ivana Tomka Mrnavića te o razvoju historiografske metodologije i počecima kritičke historiografije u Hrvatskoj vidi u: Iva K r e l a c, *Počeci kritičke historiografije u djelu »De rebus Dalmaticis« Dinka Zavorovića*, doktorski rad, Zagreb, 2010, 49-58.

² Više o pitanju recepcije rukopisa djela *Historia Salonitana* i njegovu utjecaju unutar pojedinih gradskih kulturnih središta Dalmacije prije prvotiska vidi u: Mirjana M a t i j e v i ć - S o k o l, »*Historia Salonitana* post Thomam – recepcija *Salonitanske povijesti* do prvotiska«, *Humanitas et litterae: Zbornik u čast Franje Šanjeka*, prir. Lovorka Čoralčić i Slavko Sliškočić, Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009, *passim*.

tana. U ovome ćemo radu u konačnici pokušati odgovoriti i na pitanje što je u historiografskom smislu značilo čitati Tomu krajem 15., a što početkom 17. st.

2. *Historia Salonitana* u dalmatinskoj tradicionalnoj humanističkoj historiografiji: Tuberon, Pribojević i Orbini

Poznato je da je hrvatsku tradicionalnu humanističku historiografiju 15. i 16. stoljeća obilježio izostanak kritike narativnih povijesnih izvora te prihvaćanje podataka dvojbene vjerodostojnosti iz ljetopisa i kronika.³ Takav je historiografski pristup osobito uočljiv na primjeru tipično humanističkih⁴ pokušaja interpretacije etnogeneze Slavena, argumentiranih kroz razne teorije o podrijetlu Slavena (biblijsku, Apijanovu, gotsku i sarmatsku teoriju), temeljene na narativnim izvorima *Bibliji*, Apijanovoj *Rimskoj povijesti*, *Ljetopisu Popa Dukljanina*, djelu *Historia Salonitana* i legendi o Čehu, Lehu i Mehu.⁵ U ovome ćemo poglavlju, na temelju prethodno iznesenih smjernica istraživanja, izdvojiti glavna metodološka obilježja Tuberonova, Pribojevićeva i Orbinijeva tradicionalno-humanističkog historiografskog pristupa djelu *Historia Salonitana*.

Dubrovački je historiograf Tuberon, pišući djelo *Commentarii de temporibus suis*, među izvore za najstariju povijest uvrstio i rukopis Tome Arhiđakona. Prema istraživanjima Vlade Rezara, Tuberon se u djelo *Historia Salonitana* ugledao po pitanju izjednačavanja Donje Dalmacije s Hrvatskom te u sklopu dijela teksta o podrijetlu Tatara.⁶ U tom su smislu važni sljedeći citati iz Tuberonovih *Komentara*:

---

³ Miroslav K u r e l a c, »Život i djelo Ivana Lučića-Luciusa«, Ivan L u č i ć, *O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, priredila i prevela Bruna Kuntić-Makvić, uvodnu studiju i bibliografiju sastavio Miroslav Kurelac, Latina et Graeca, Zagreb, 1986, 29.

⁴ Zrinka B l a ž e v i ć, *Ilirizam prije Ilirizma*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008, 77-78, 78., bilj. 99., 97-99; Josip V r a n d e č i ć, »Dalmatinski gradovi između regionalizma (*ius soli*) i hrvatskog nacionalizma (*ius sanguinis*): (teritorij kao čimbenik samoidentifikacije u dalmatinskim protonacionalnim ideologijama)«, *Glasje*: časopis za književnost i umjetnost, Thema, Zadar, 1994, 60; Peter B u r k e, »The Uses of Italy«, *The Renaissance in National Context*, uredili Roy Porter i Mikuláš Teich, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, 15-16.

⁵ Legendu o Čehu, Lehu i Mehu prvi navodi ruski pisac Nestor iz 12. st., zatim poljski ljetopisci Kadlubek i Boguchwal iz 13. st., a kasnije tijekom humanizma teoriju o Čehu, Lehu i Mehu širi Poljak Długosz. Usp. Slobodan P r o s p e r o v N o v a k, *Slaveni u renensansi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, 35.

⁶ Usp. Vlado R e z a r, »Uvodna studija«, *Ludovik Crijević Tuberon: Komentari o mojem vremenu*, uvodnu studiju i prijevod izradio Vlado Rezar, bilješke i kazalo sastavila Tamara Tvrtković, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, XXXVIII. Poglavlje o Tatarima citira i Vinko Pribojević. Usp. Vinko P r i b o j e v i ć, *O podrijetlu i slavi Slavena*, preveli Veljko Gortan i Pavao Knezović, priredio Miroslav Kurelac, Golden marketing, Zagreb, 1999, 72.

Inferiorem Dalmatiam, quam nunc Chrouatiam dicunt ... (p. 115)
Magna pars nobilitatis Inferioris Dalmatiae, quam Choruatiam appellant ...
(p. 323.)⁷

Na oba mjesta Tuberon parafrazira Tomin tekst,⁸ no on Donju Dalmaciju izjednačava s Hrvatskom, dok Toma, pišući o biskupijama Donje Dalmacije, kaže da »su svi spomenuti gradovi pripadali hrvatskom kraljevstvu«.

U kontekstu mogućih kasnijih refleksija i interpretacija postavke o jednakosti Donje Dalmacije i Hrvatske, odnosno hrvatskog kraljevstva, u djelima dalmatinske historiografije kraja 16. i početka 17. st., valja ukazati i na djelo *De rebus Dalmaticis* iz 1602., šibenskog humanista i povjesničara Dinka Zavorovića. Naime, pišući u prvoj knjizi spomenutog djela o granicama Dalmacije, Šibenčanin u pogledu nomenklature izrijeком izjednačava Dalmaciju s Hrvatskom:

Sed nunc Dalmatiae nomine Coruatia, Liburnia quoque nobis intelligitur. (M, f. 17r).⁹

Iako je filološkom analizom tog dijela teksta ustanovljeno da je riječ o Zavorovićevo autorskom komentaru, te da na tom mjestu nema pozivanja na Tomu ni na druge narativne izvore, ovaj primjer, s obzirom na širi tematski kontekst, ipak daje naslutiti da je Zavorovićevo poistovjećivanje Dalmacije i Hrvatske dijelom možda proizišlo i iz djela *Historia Salonitana*.

U vezi s Tuberonovom parafrazom djela *Historia Salonitana*, u obzir treba uzeti i složenije motive njegovog pozivanja na to djelo, temeljene na uobičajenim nastojanjima hrvatskih humanističkih historiografa da objasne podrijetlo Slavena. Kao što znamo, Tomin je tekst tijekom 15. i 16. st. historiografima služio kao ključan izvor argumenata za konstruiranje jedne od teorija o etnogenezi Slavena,

⁷ *Commentarii de temporibus suis, Ludovici Tuberoni Dalmatae abbatis*, uvodnu studiju napisao i latinski tekst priredio Vlado Rezar. Kazalo izradili Vlado Rezar i Tamara Tvrtković, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, 99. i 270.

⁸ *Inferior uero Dalmatia habuit episcopatus suos more antiquo sue metropoli Salonitane ecclesie subditos: uidelicet ab Apsarensi episcopatu usque ad Traguriensem ... Omnes enim ciuitates predictae ad regnum Chroatie pertinebant.* (Toma R h i đ a k o n, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, prijevod i kritički aparat izradila Olga Perić. Komentar napisala Mirjana Matijević Sokol. Uvodnu studiju napisao Radoslav Katičić. Književni krug, Split, 2003, 62; dalje: HS); V. R e z a r, n. dj. (6), bilj. 80, str. LXXXII. M. M a t i j e v i ć - S o k o l, n. dj. (2), 110.

⁹ Transkripcija citata iz Zavorovićevo djela *De rebus Dalmaticis* načinjena je prema njegovu najboljem latinskom prijepisu, koji se pod signaturom Cl. X. Cod. XL-3652 čuva u Biblioteci Marciana u Veneciji (dalje: M). Rukopis broji 133 folija, pisan je kurzivnom humanistikom, a prema paleografskim obilježjima pretpostavlja se da potječe iz 17. st. Više o tome vidi u: Iva K u r e l a c, *Dinko Zavorović: šibenski humanist i povjesničar*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2008, 85. Za potrebe ovoga rada tekst citata iz rukopisa M donesen je uz nužne ispravke u pravopisu i interpunkciji. Osobna imena, etnonimi i toponimi prepisani su onako kako stoji u rukopisu M.

koja se temeljila na tezi o zajedničkom podrijetlu Gota i Slavena.¹⁰ Zbog toga ne čudi da je znameniti Tomin opis pada Salone,¹¹ koji je mnogim humanistima služio kao ishodište tzv. gotske teorije o podrijetlu Slavena, kao svojevrstan literarni predložak djelomično prepoznatljiv i u Tuberonovoj epizodi o padu drevnog Epidaura.¹² Iako se u tom dijelu teksta Tuberon ne poziva izravno na djelo *Historia Salonitana*, on aludira na događaje iz 7. st. kada su Slaveni, koje sam poistovjećuje s Gotima, bili razorili Epidaur i Salonu,¹³ u čemu je, u tematskom smislu, uočljiva sličnost s tekstom splitskog arhidakona.

Pišući o padu Salone, Toma kaže da su taj grad u 6. st. razorili Goti s Totilom, kojemu su se u tom pohodu bila pridružila slavenska plemena Lingoni s područja Poljske.¹⁴ Prema Tomi, ti su Slaveni – Lingoni nastanili zemlju Hrvatsku, a bili su poput Gota okaljani arijanskim krivovjerjem, zbog čega je, kako napominje Mirjana Matijević-Sokol, kod Tome i došlo do poistovjećivanja Gota sa Slavenima, odnosno Hrvatima.¹⁵

Identičan stav o zajedničkom podrijetlu Gota i Slavena prepoznatljiv je i kod Tuberona, koji iz djela *Historia Salonitana* posve nekritično preuzima gotsku teoriju, ističući da su Slaveni i Goti isti narod.¹⁶ Naime, iako Tuberon pad drevnog Epidaura pripisuje Saracenicima i Slavenima, on Slavene, jednako kao i Toma, poistovjećuje s Gotima. Sve to naposljetku svjedoči o autoritetu koji je za dubrovačkog povjesničara imala gotska teorija, iz čega u konačnici o njegovu metodološkom pristupu srednjovjekovnom izvoru – djelu *Historia Salonitana* – možemo suditi kao o vrlo tradicionalnom i tipično humanistički nekritičnom, pri čemu Tomin tekst za Tuberona još uvijek ostaje izuzetno autoritativan izvor.

¹⁰ Više o tzv. gotskoj teoriji o podrijetlu Slavena u djelu *Historia Salonitana* vidi u: Mirjana Matijević-Sokol, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2002, 233-237; Ista, »Toma Arhidakon Splitski (1200.-1268.): Nacrt za jedan portret«, *Povijesni prilozi*, 14, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995, 127-128; Radoslav Katičić, »O podrijetlu Hrvata«, *Hrvatska i Europa: Srednji vijek (VII-XII. stoljeće)*, sv. 1., AGM, Zagreb, 1997, 151-154.

¹¹ Usp. HS, n. dj. (8), 31-37.

¹² *Commentarii de temporibus suis*, n. dj. (7), 87.

¹³ Više o ulozi Epidaura i slavenskog razaranja toga grada u Tuberonovu djelu vidi u: Bruna Katičić-Makvić, »Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća«, *Živa antika*, 34 (1984), 1-2, 157-158.

¹⁴ Usp. HS, n. dj. (8), 31-33.

¹⁵ Više o problematici Tomina poistovjećivanja Gota i Hrvata te o padu Salone vidi u: M. Matijević-Sokol, n. dj. (10), 234-237.

O Hrvatima, odnosno Kuretima (Koribantima), potomcima slavenskih Lingona, Toma kaže: *Ariana etiam erant tabe respersi. Gothi a pluribus dicebantur et nihilominus Sclavi, secundum proprietatem nominis eorum, qui de Polonia seu Bohemia uenerant.* (HS, n. dj. [8], 32).

¹⁶ Usp. *A Drauo Hungaricus incipit sermo, quo omnes etiam Transistrani praeter Gothos, quos Boemi Slaueos nuncupant, utuntur. Atque inde conicio Slaueos et Gothos eandem esse nationem.* (*Commentarii de temporibus suis*, n. dj. [7], 10).

U kontekstu tradicionalne humanističke historiografske metodologije valja razmotriti i pristup Tuberona suvremenika Vinka Pribojevića. Premda imaju sasvim oprečne stavove o autohtonosti Slavena u Dalmaciji,¹⁷ i Tuberon i Pribojević podjednaku su važnost pridavali starijim izvorima za hrvatsku povijest, pa tako i djelu *Historia Salonitana*.

Istaknimo ovom prilikom ključna mjesta Pribojevićeve *De origine succesibusque Slavorum*, koja svjedoče o njegovu specifičnom metodološkom pristupu djelu splitskog arhiđakona. Primjerice, iako se uopće ne koristi VII. poglavljem Tomina djela (*Qualiter Salona capta est*),¹⁸ Pribojević čitavo djelo *Historia Salonitana* po principu *pars pro toto* naziva *De eversione Salonarum*,¹⁹ Takav postupak svjedoči o neupitnoj prepoznatljivosti Tomina opisa propasti Salone unutar dalmatinskih humanističkih krugova.

Nadalje, u kontekstu Pribojevićeve historiografske metodologije ponovno se ključnim pokazalo pitanje interpretacije etnogeneze Slavena. Riječ je o dijelu teksta *De origine succesibusque Slavorum* gdje Pribojević, pozivajući se na Tomu Arhiđakona i skupinu autora (Izidor Seviljski, Vinko iz Beauvaisa te sv. Antonin i Filip iz Bergama), kritizira teritorijalno određenje Grčke, kojim su, kako sam navodi, pogrešno obuhvaćene Trakija i Ilirija.²⁰ Iako je zapravo riječ o posrednim navodima Izidora Seviljskog iz Tomina I. poglavlja (*De Dalmatia*),²¹ a ne o Tominu autorskom tekstu, u metodološkom je smislu važan način na koji Pribojević pokušava pobiti spomenutu tvrdnju.

Ključan dokaz tome da je Pribojevićev historiografski pristup još uvijek izrazito tradicionalan, jest činjenica da on tezu kojom su Trakija i Ilirija izjednačene s Grčkom pobija na temelju posve neodržive biblijske teorije o podrijetlu Slavena, tipične za tradicionalnu humanističku historiografiju. Prema toj teoriji, Grci su potekli od četvrtog Jafetova sina Javana, a Tračani, odnosno Slaveni, od Jafetova sedmog sina Tirasa, iz čega Pribojević zaključuje »Illyrium minime Graeciam esse«,²²

Tradicionalan i nekritičan historiografski pristup hvarškoga dominikanca postavkama hrvatske srednjovjekovne historiografije o doseljenju Slavena osobito

¹⁷ Tuberon je prihvatio mišljenje srednjovjekovne historiografije da su se Slaveni u 7. st. sa sjevera doselili u Dalmaciju i Ilirik, a Pribojević zastupa teoriju o zajedničkom podrijetlu Slavena, Ilira i Tračana te podržava njihovu autohtonost na području Ilirika i Dalmacije. Usp. Franjo Š a n j e k, »Povijesni pogledi Mavra Orbinija«, Mavro O r b i n i, *Kraljevstvo Slavena*, prevela Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Golden marketing, Zagreb, 1999, 33; Miroslav K u r e l a c, »Vinko Pribojević i njegovo djelo«, u: Vinko P r i b o j e v i ć, *O podrijetlu i slavi Slavena*, preveli: Veljko Gortan i Pavao Knezović, priredio: Miroslav Kurelac, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 10.

¹⁸ HS, n. dj. (8), 30; M. M a t i j e v i ć - S o k o l, n. dj. (2), 109.

¹⁹ V. P r i b o j e v i ć, n. dj. (6), 58, 72.

²⁰ V. P r i b o j e v i ć, n. dj. (6), 58.

²¹ *Dalmatia secundum Ysidorum est prima pars Gretie* ...HS, n. dj. (8), 2.

²² V. P r i b o j e v i ć, n. dj. (6), 58.

je uočljiv i kad je riječ o prihvaćanju gotske teorije, odnosno poistovjećivanju Gota i Slavena. Pribojević pri tom inzistira na zajedničkom podrijetlu Slavena, Ilira i Tračana, ističući da su Goti podrijetlom Tračani,²³ odnosno Slaveni. Takav stav s jedne strane odražava nastojanje da se dokaže autohtonost i kontinuitet slavenskog stanovništva na području Ilirika, no u njemu je zamjetan i utjecaj Tomine gotomanije, zbog čega i Pribojevića, poput Tuberona, možemo svrstati među historiografe koji se nisu uspjeli oduprijeti autoritetu srednjovjekovnih izvora i teza o podrijetlu Slavena.

O tome koliko su tradicionalna historiografska strujanja među hrvatskim humanistima još uvijek bila snažna i početkom 17. st., svjedoči djelo *Il Regno degli Slavi* Dubrovčanina Mavra Orbinija. I Orbini poput Pribojevića zagovara ideju o zajedničkom podrijetlu Gota i Slavena.²⁴ To je osobito uočljivo u dijelovima teksta koji govore o jednoj od važnijih tema hrvatske humanističke historiografije – doseljenu Slavena na područje Dalmacije. Iako se Orbini na djelo Tome Arhiđakona izravno poziva samo jednom,²⁵ kao još jednu indirektnu, ali moguću tematsku poveznicu s djelom splitskog arhiđakona istaknimo Orbinijev opis provale Gota, odnosno Slavena u Dalmaciju. Pri opisu slavenskih pustošenja Dalmacije Orbini ne spominje Tomu Arhiđakona ni pad Salone, nego se poziva na papu Grgura Velikog i njegovo pismo Mauricijevu namjesniku Joviju, ali kratak dio teksta o bijegu Ilira pred Slavenima na susjedne otoke u širem tematskom smislu podsjeća na VIII. poglavlje djela *Historia Salonitana (Qualiter ad insulas Salonitani fugerunt)*.²⁶ Uzimajući, nadalje, u obzir Orbinijev navod iz Witikinda iz Wagriena i Irenicusa, s početka djela *Il Regno degli Slavi*, o tome da su »Slaveni jedan te isti narod u zajednici s Gotima«,²⁷ jasno je da Slavene u djelu dubrovačkoga benediktinca valja promatrati kroz prizmu gotske teorije, koju on prihvaća pod Pribojevićevim utjecajem, ali i na temelju srednjovjekovnih izvora za hrvatsku povijest, među kojima je i djelo *Historia Salonitana*.

²³ V. P r i b o j e v i ć, n. dj. (6), 58.

²⁴ Šanjek napominje da se Orbini po pitanju etnogeneze Slavena ugledao i u njemačke humaniste koji su smatrali da u Slaveni u 7. st. došli na jug zajedno s Gotima i Vandalima, a na njegovo prihvaćanje ideje o istovjetnosti Gota i Slavena utjecao je i *Govor o podrijetlu Slavena* Vinka Pribojevića, koji je tom prilikom kazao da su Amazonke, žene Gota, bile slavenskog podrijetla. Na hvarškoga su dominikanca u pogledu teorije o zajedničkom podrijetlu Gota i Slavena utjecali Pop Dukljanin, Toma Arhiđakon i Ludovik Crijević Tuberon. Usp. F. Š a n j e k, n. dj. (17), 19 i 35-37. M. M a t i j e v i ć - S o k o l, n. dj. (2), 111.

²⁵ Mavro O r b i n i, *Kraljevstvo Slavena*, prevela Snježana Husić. Priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Golden marketing, Zagreb, 1999, 115.

²⁶ *Piše Grgur Veliki Joviju, namjesniku cara Mauricija u Iliriku, da 591., odnosno sedme godine Mauricijeve vladavine, Slaveni prelaze Dunav i opustoše Ilirik. Kako izvješćuje rečeni papa, ljudi se tada, ne bi li izbjegli njihovoj okrutnosti, sklone na otoke.* (M. O r b i n i, n. dj. [25], 91-92); HS, n. dj. (8), 38-41.

²⁷ M. O r b i n i, n. dj. (25), 77.

Sudeći prema Tuberonovu, Pribojeviću i Orbinijevu djelu, gotska teorija u hrvatskoj se humanističkoj historiografiji održala u čitavom 16. st. Djela spomenute trojice autora, a osobito Tuberona i Pribojevića, dokazuju da je *Historia Salonitana* tijekom razdoblja humanizma bila važan narativni izvor za pisanje o granicama Dalmacije, padu Salone i doseljenju Slavena na područje Ilirika. O metodološki tradicionalnom historiografskom pristupu Tominu tekstu tijekom 15. i 16. st. svjedoči izrazit nedostatak naprednijih historiografskih rješenja za važna povijesna pitanja, koji se ogleda u prepoznatljivu humanističkom izostanku kritike srednjovjekovnih izvora.

3. *Historia Salonitana* u dalmatinskoj pretkritičkoj kasnohumanističkoj i ranonovovjekovnoj historiografiji: Zavorović i Mrnavić

Početke kritičke historiografije u Hrvatskoj obilježila je pojava znatno naprednijega metodološkog pristupa ključnim narativnim izvorima za hrvatsku srednjovjekovnu povijest – *Ljetopisu Popa Dukljanina* i djelu *Historia Salonitana*,²⁸ ali i dotadašnjim stavovima tradicionalne humanističke historiografije o etnogenezi Slavena. U ovome ćemo dijelu rada pokazati da su naprednija strujanja u dalmatinskoj historiografiji zaživjela nekoliko desetljeća prije Lučićeva *De regno Dalmatiae et Croatiae*. Obilježja takve, pretkritičke historiografije najočitija su na primjeru dvaju djela šibenskih historioografa, Dinka Zavorovića i Ivana Tomka Mrnavića, nastalih još krajem 16. i početkom 17. st., na prijelazu iz humanizma u novovjekovlje. I Zavorović, u djelu *De rebus Dalmaticis*, i Mrnavić, u *De Illyrico caesaribusque Illyricis*, pozivaju se na Tomu Arhiđakona,²⁹ a kao povijesnom izvoru pristupaju mu naprednije i kritičnije.

Vremenski okvir nastanka spomenutih dvaju djela, osobito Zavorovićeve druge verzije rukopisa *De rebus Dalmaticis*, ukazuje na važnu činjenicu da se prve naznake pretkritičke historiografije javljaju istodobno dok su u hrvatskoj humanističkoj historiografiji tradicionalna strujanja još uvijek razmjerno snažna. Zavorović svoje djelo dovršava 1602., dakle iste godine kada je tiskano i Orbinijevo *Il Regno degli Slavi*, obilježeno tradicionalnim i nekritičkim historiografskim pristupom.

Dva su glavna razloga zbog kojih Zavorovićevim citatima iz djela *Historia Salonitana* valja posvetiti posebnu pozornost. Prvi od njih više je filološkog

²⁸ O tome vidi više u: I. K u r e l a c, n. dj. (1), 33-58.

²⁹ Mirjana Matijević-Sokol u radu o recepciji djela *Historia Salonitana* u Dalmaciji prije prvotiska ističe da su se najstariji kodeksi s Tominim tekstom, osim u Splitu, nalazili u Trogiru i Šibeniku, te da je djelo *Historia Salonitana* imalo osobito visoku recepciju u sklopu šibenskog kulturnog kruga o čemu svjedoče djela Jurja Šižgorića, Dinka Zavorovića i Ivana Tomka Mrnavića, ali i činjenica da se jedan prijepis tog djela s kraja 16. st. nalazio u knjižnici obitelji Vrančić. Usp. M. M a t i j e v i ć - S o k o l, n. dj. (2), 100. i 107-108.

karaktera, a odnosi se na utvrđivanje provenijencije Zavoroviću dostupnog rukopisa djela *Historia Salonitana*. Drugi je vezan uz definiranje Zavorovićeve specifične kasnohumanističke historiografske metodologije rada na narativnim izvorima, što bi moglo pomoći pri preciznijem određivanju ključnih čimbenika koji su uvjetovali pojavu kritičke historiografije u Hrvatskoj.

3. 1. Pokušaj utvrđivanja provenijencije Zavoroviću dostupnog rukopisa djela *Historia Salonitana*

Sadržajna analiza djela *De rebus Dalmaticis* pokazala je da Zavorović Tomu Arhiđakona citira u prvoj, trećoj, četvrtoj i šestoj knjizi (rukopis M, f. 17r, ff. 32v-34r, ff. 44r-44v, f. 46v, f. 50v, f. 51r, ff. 62v-63r, ff. 72r-74v, ff. 80r-80v i ff. 101v-102v). Najopširniji su Zavorovićevi citati o promaknuću nadbiskupa Lovre (M, ff. 72r-74v) te o sukobu Guncela i Tome Arhiđakona (M, ff. 101v-102v). Takva učestalost Tomino djelo svrstava među najcitiranije domaće narativne izvore u *De rebus Dalmaticis* – odmah iza opširne parafraze Marulićeva *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*.

Kako bismo unutar bogate rukopisne predaje djela *Historia Salonitana* identificirali upravo onaj rukopis kojim se služio Dinko Zavorović, osobito je važno u obzir uzeti povijesnu epizodu o dogovoru dvanaest hrvatskih plemena s Kolomanom iz 1102. Izbor rukopisa može suziti i saznanje da se tekst *Pacta conventa* nalazi u splitskom, trogirskom i vatikanskom kodeksu HS, koji su nastali u razdoblju od druge pol. 13. st. do 15. st. Prema vremenu nastanka, sva ta tri kodeksa mogla su biti dostupna Zavoroviću, pa preostaje pokušati utvrditi kojim se primjerkom on služio.

U trećoj knjizi djela *De rebus Dalmaticis*, u M, ff. 44r-44v,³⁰ Zavorović, pozivajući se na Tomu Arhiđakona (*quod Cronicon Spalatentium scriptor nos*

³⁰ Pozivajući se na jedan mlađi latinski prijepis Zavorovićeva *De rebus Dalmaticis* iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (R-3234), XVII./XVIII. st. (dalje: ZN2), Stjepan Antoljak napominje da je tekst *Pacta conventa* u hrvatskim historiografskim krugovima bio poznat i prije Ivana Lučića, ističući tako među njegovim starijim posrednicima Šibenčanina Dinka Zavorovića. Budući da smo detaljnom filološkom analizom već utvrdili da je najbolji rukopisni primjerak Zavorovićeva *De rebus Dalmaticis* venecijanski prijepis iz Biblioteca Marciana, za potrebe ovoga istraživanja u obzir nećemo uzimati prijepis iz zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Na ovome mjestu valja ispraviti i Antoljakovu tvrdnju u vezi s prijepisom ZN2, o kojem on piše sljedeće: »Evo što on (*sc.* Zavorović) piše 1603. u svome originalnom tekstu na latinskom jeziku ...«. Naime, ustanovili smo da niti jedan od trenutno dostupnih prijepisa Zavorovićeva djela *De rebus Dalmaticis* nije autograf, stoga niti o rukopisu ZN2 ne treba govoriti kao o »Zavorovićevom originalnom tekstu«, tim više jer danas pouzdano znamo da je taj rukopis kasniji, vjerojatno osamnaestostoljetni latinski prijepis djela *De rebus Dalmaticis*. Usp. I. K u r e l a c, n. dj. (9), 84-89; Stjepan A n t o l j a k, »*Pacta* ili »*Concordia*« od 1102. godine, Sveučilište u

docet), donosi tekst koji u širem tematskom smislu uvelike podsjeća na dio *Pacta conventa*.

Kao što možemo vidjeti iz sljedećeg citata, za razliku od izvornog teksta ugovora³¹ koji slijedi model: *comitem XY de genere XY*, u djelu *De rebus Dalmaticis* ispuštena su imena župana, a varijante imena rodova, koje tekst *Pacta* donosi u genitivu množine, donesena su u nominativu množine:

Illi uero qui in Dalmatiam fixere pedem in duodecim latissimas tribus partiti sunt, quod Cronicon Spalatentium scriptor nos docet. Quae uocabantur Kaczitouichi, siue Kacsichi, Ku Ka Kouichi, Subichi, siue Subichieuichi, Hudomirouichi, Sanetouichi, Cuit Kouichi, Gussikouichi, Karincsichi, Lapkanichi, Politkouichi, Lasinozitouichi, lamometouichi et Tugomirouichi. (M, ff. 44r-44v)

Za imena rodova Kačića i Šubića u rukopisu M navedene su dvostruke varijante (*Kaczitouichi*, siue *Kacsichi* i *Subichi*, siue *Subichieuichi*). Nadalje, u rukopisu M umjesto imena Mogorovića nalazimo varijantu imena *Cuit Kouichi* koje nema ni u jednom prijepisu teksta *Pacta*, dakle ono u tom obliku ne postoji u splitskom i trogirskom kao ni u vatikanskom kodeksu.³² Uspoređujući razlike u čitanju tog mjesta iz splitskog, trogirskog i vatikanskog kodeksa, Antoljak ustanovljuje da je ime roda Mogorovića (Murića) u splitskom kodeksu »gotovo sasama nečitko«, da trogirski rukopis bilježi varijantu: *Murithorum*, a vatikanski varijantu: *cithorum*.³³ Uzimajući u obzir izneseni princip prebacivanja imena hrvatskih rodova iz genitiva u nominativ množine, varijanta *Cuit Kouichi* iz rukopisa M ne poklapa se s *Murithorum* iz trogirskog kodeksa (*Cuitk-/Murith-*), a, kako se pokazalo, najbliža je varijanti *cithorum* iz vatikanskog kodeksa. Između varijanti imena tog roda iz preostala dva kodeksa, samo za varijantu *cithorum* možemo pretpostaviti da je od strane samog Zavorovića ili kasnije, od prepisivača, mogla biti pročitana kao iskrivljeni genitiv množine imena *Cuitkouichi* (*Cuitk-/cith-*).

Navedeno ukazuje na to kako su najmanji izgledi da je Zavorović tekst *Pacta* čitao u splitskom kodeksu. Tome u prilog ide i podatak da je u splitskom kodeksu nečitko i ime roda Lačničića (Lisnića), dok u rukopisu M stoji *Lasinozitouichi*, što je opet varijanta bliža obliku *Lasničitorum* iz vatikanskog kodeksa (u trogirskom kodeksu stoji: *Lañnicithorum*).

Zagreb – Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980, 35, bilj. 149.

³¹ S. A n t o l j a k, n. dj. (30), 101-104; *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I., ur. Marko Kostrenčić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967, 8-9.

³² Usp. S. A n t o l j a k, n. dj. (30), 101-102.

³³ Usp. S. A n t o l j a k, n. dj. (30), 102.

Tablica 1. Odnos glavnih varijanti imena rodova iz rukopisa *M De rebus Dalmaticis* i tekstova *Pacta conventa*³⁴

De rebus Dalmaticis (M)	Splitski kodeks HS	Trogirski kodeks HS	Vatikanski kodeks HS
1. Kaczitouichi / Kacsichi	Chaçittorum	chaçictorum	chacittorum
2. Ku Ka Kouichi	Chuchacorum	Chuchacorum	chuchacorum
3. Subichi / Subichieuichi	Subbicornum	Subbichorum	subithorum
4. Hudomirouichi	Çuddomiritorum	Çuddomirithorum	Çuddomirorum
5. Sanetouichi	Snaçitorum	Snaçithorum	snacittorum
6. Cuit Kouichi	»gotovo sasma nečitljiva slova«	Murithorum	cithorum
7. Gussikouichi	Gussithorum	Gussithorum	Gusichorum
8a. Karincsichi	Charrinensium	Karinensium	carinensium
8b. Lapkanichi	Lapçanorum	Lapçanorum	lapçanorum
9. Politkouichi	politchorum	Politchorum	politchorum
10. Lasinozitouichi	»sasma nečitljivo«	Laçnicithorum	Lasniçitorum
11. Iamometouichi	Jamometorum	Jamometorum	iamomethorum
12. Tugomirouichi	Tugomirorum	Tugomirorum	tugomirorum

Iako je zbog dobro znanih obiteljskih veza Zavorovića s trogirskim Stafilićima, Statilićima i Vitturijevima,³⁵ bilo mjesta i za nagađanja o tome da je šibenski povjesničar do teksta *Pacta* došao preko trogirskog kodeksa, iznesena saznanja ukazuju na to da u djelu *De rebus Dalmaticis* čitamo parafrazu dijela teksta *Pacta* iz vatikanskog kodeksa *Historia Salonitana*, nastalog na prijelazu iz XIV. u XV. st.

Govoreći nadalje o Zavoroviću i prijepisima Tomina djela koji su mu mogli stajati na raspolaganju, ne smijemo zaboraviti ni zagrebački rukopis iz zagrebačke

³⁴ Varijante imena hrvatskih rodova iz *Pacta conventa* u splitskom, trogirskom i vatikanskom kodeksu donesene su prema S. A n t o l j a k, n. dj. (30), 101-104.

³⁵ Baka Dinka Zavorovića zvala se Nikolota Stafilić, majka mu je bila Poliksena Vitturi, a baka supruge Klare Vrančić zvala se Marijeta Statilić. Usp. I. K u r e l a c, n. dj. (9), 61-63; 68-69; 77.

Nacionalne i sveučilišne knjižnice (R-5720). Taj prijepis datira iz 16. st., a sredinom prošlog stoljeća otkupljen je od obitelji Draganić-Vrančić u Prvić-Šepurini.³⁶ Zbog poznatih prijateljskih i obiteljskih veza Dinka Zavorovića s Vrančićima, ali i zato što je spomenuti zagrebački rukopis zbog vremena nastanka mogao biti dostupan šibenskom povjesničaru, mogli bismo pretpostaviti da se Zavorović pri pisanju djela *De rebus Dalmaticis* služio primjerkom *Historia Salonitana* iz knjižnice Vrančićevih.³⁷ Ipak, tu pretpostavku opovrgava saznanje da tekst dodatka o Kolomanovu dogovoru s hrvatskim plemenima Zavorović donosi pozivajući se na Tomu Arhidakona, odnosno na vatikanski kodeks, dok u zagrebačkom rukopisu, koji je nekada pripadao Vrančićima, nema teksta *Pacta conventa*.³⁸

3. 2. Obilježja Zavorovićeve pretkritičkog, kasnohumanističkog metodološkog pristupa djelu *Historia Salonitana*

Govoreći o Zavorovićevu specifičnom kasnohumanističkom metodološkom pristupu, zadržat ćemo se na brojnim proizvoljnim autorskim zahvatima u citatima preuzetima iz djela *Historia Salonitana*. Za pomniju analizu relevantan je opširan citat (M, ff. 72r-74v) preuzet iz Tomina poglavlja *De promotione Laurentii archiepiscopi*.³⁹

U spomenutom je poglavlju zamjetan velik broj Zavorovićevih proizvoljnih intervencija, pri čemu je etnonim *Goti* na više mjesta zamijenjen etnonimom *Slaveni*. Pokazat ćemo kako šibenski povjesničar intervenira u tekst o prijetvornom svećeniku Ulfu, koji je, poslan od Gota, došao u Rim moliti papu da se u kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske ponovno odobri bogoslužje na slavenskom jeziku:

1. Vlfus ad **Slouinos** reuersus se gratia Dei a pontifice maximo omnia impetrasse retulit, insuper, ut de gente et littera eorum sibi episcopum eligant, quem ad consecrandum inquit una mecum ad eundem pontificem mitite. (M, f. 72v)

Malignus ergo presbiter papalia scripta non quibus missa erant detulit, sed ad **Gothos**, qui eum miserant, reuerti otius properauit. Tunc percontantibus eum, quid de suis petitionibus apud sedem apostolicam actum esset, respondit dicens: »Ecce per Dei gratiam, quicquid uoluistis a domino papa impetraui, nam ecclesie uestre apperte sunt, sacerdotibus uestris officia restituta sunt. Insuper etiam hoc uobis optinui, ut de gente uestra et de littera uestra uobis

³⁶ O. P e r i ć, HS, n. dj. (8), IX.

³⁷ O tome vidi više u: M. M a t i j e v i ć - S o k o l, n. dj. (2), 108.

³⁸ O. P e r i ć, HS, n. dj. (8), IX.

³⁹ Usp. HS, n. dj. (8), 68-83.

pontificem eligatis mecumque ad eundem papa cum aliquibus muneribus consecrandum mitatis.« (HS)⁴⁰

2. Quod audientes, **Szlouini** gaudio affecti sunt et statim senem quemdam rudem, cui Caddeda nomen erat, in antistitem elegerunt, eumque ad consecrandum cum quodam abbate Poteta nomine et cum ipso Vlfo presbitero, totius nequitiae magistro, ad pontificem miserunt. (M, f. 72v)

Quod audientes **Gothi** multum leti effecti sunt et illico quemdam senem rudem, nomine Cededam, episcopum elegerunt eumque cum quodam abbate, Potepa nomine, et cum Vlfo presbitero, totius magistro nequitie, Romam properanter miserunt. (HS)⁴¹

3. Nimirum et iste nobilissimus **uir Slouinorum** uenit [...] normam ualeat liberius predicare. (M, ff. 72v-73r)

Nimirum et iste nobilissimus **Gothorum uir** ad hoc uenit, ut per uos plenius instructus ueritatis normam ualeat liberius predicare. (HS)⁴²

4. Scitote, filii, quia haec, quae **Slouini** impetrare student, sepenumero me audisse recolo. Sed propter Arianam perfidiam litterature huiusmodi eis concedere in sua lingua diuina tractare nullatenus sentio. Nunc uero cunctas gentes illa obseruare facite omnia quae a Mainardo sicut et Ruffino episcopo cardinali synodaliter statuta sunt, quousque legati nostri illuc accedant. (M, f. 73r)

Scitote, filii, quia hec, que petere **Gothi** student, sepenumero audisse me recolo, sed propter Arrianos, inuentores litterature huiusmodi, dare eis licentiam in sua lingua tractare diuina, sicut predecessores mei, sic et ego nullatenus audeo. (HS)⁴³

Važno je uočiti da takva sustavna zamjena etnonima *Goti* etnonimom *Slaveni* u sebi krije dublje motive, ponajprije povezane sa Zavorovićevom kritikom gotske teorije, a u rudimentarnom obliku odražava i specifičan princip historiografske kritike narativnih izvora koji je moguće identificirati kao jedno od ključnih metodoloških obilježja pretkritičke historiografije.

U svjetlu kritike gotske teorije Zavorović inzistira na uporabi slavenske nomenklature, a u tom kontekstu donosi i uopćenu kritiku antičkih narativnih izvora i djela *Historia Salonitana*. Osvrćući se prvo na iskrivljene varijante etnonima *Slaveni* (*Sclauini* i *Sclaui*), uobičajene u djelima grčkih i rimskih pisaca povijesnih djela, Zavorović se po svemu sudeći ugledao na poznatu Šižgorićevu kritiku »roboske« etimologije,⁴⁴ no, za razliku od Šižgorića, on se ne protivi u potpunosti

---

⁴⁰ HS, n. dj. (8), 72.

⁴¹ HS, n. dj. (8), 72-74.

⁴² HS, n. dj. (8), 74.

⁴³ HS, n. dj. (8), 74.

⁴⁴ B. K u n t i ć M a k v i ć, n. dj. (13), 157; *Et miror, qua ratione Galeottus Illyricos dixerit Sclavinus, cum accolae Savi fluminis in Illyrico Savini dici debeant*. Usp. Juraj

korištenju slavenskog nazivlja. Štoviše, uporabu ispravnog oblika etnonima *Slouini* smatrao je jedinom mogućom alternativom gotomaniji Tome Arhiđakona:

Hi Slouini anno salutis sexcentesimo circiter, imperante Mauritio, in Dalmatiam ac Istriam migrarunt, quos quum Graeci scriptores proprio Slouinorum nimirum nomine donare uellent, uim uocis non intelligentes, illud in Sclauinos, Itali in Sclauos detorxerunt. Coeterum Cronicon Spalatinum scriptor Gothos illos appellat, forsan quia ad Iustiniani imperatoris tempora Slouinorum nomen scriptoribus latuit omnino, ut supra ex Cromero diximus. (M, f. 44r)

3. 3. Obilježja Mrnavićeva pretkritičkog, ranonovovjekovnog metodološkog pristupa djelu *Historia Salonitana*

Zavorovićev mlađi sugrađanin Ivan Tomko Mrnavić u svojem je djelu *De Illyrico caesaribusque Illyricis* također posegnuo za tekstem *Historia Salonitana*. Prema istraživanjima Tamare Tvrtković, Toma Arhiđakon je pisac kojim se Mrnavić koristi, ali ga ne spominje u popisu izvora s početka djela,⁴⁵ što je s obzirom na principe navođenja korištenih izvora u humanističkih pisaca povijesti bio čest slučaj.

Prva tema koja Mrnavića povezuje s djelom *Historia Salonitana*, pitanje je drevnih granica Dalmacije. Analizom Mrnavićeva teksta utvrđeno je da se služio posljednjim odlomkom Tomina poglavlja *Catalogus arhiepiscoporum de quibus extat memoria*.⁴⁶ Kao što smo naglasili, pitanje teritorijalne protežnosti Dalmacije hrvatskim je historiografima tijekom humanizma bilo izuzetno važno, pa stoga ne čudi da se istim dijelom Tomina teksta poslužio i Dinko Zavorović, pokušavajući dokazati da je Dalmacija u davnini bila mnogo prostranija nego što je bila u njegovo doba, krajem 16. st.⁴⁷

Kod Tome su granice kraljevstva Dalmacije i Hrvatske opisane ovako:

... ab oriente Delmina ... ab occidente Carinthia uersus mare usque ad oppidum Stridonis, quod nunc est confinium Dalmatie et Ystrie, ab aquilone uero a ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum cum tota Maronia et Chulmie Ducatu. (HS)⁴⁸

Mrnavić isti dio Tomina teksta donosi na sljedeći način:

Š i ž g o r i ć Š i b e n č a n i n, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, preveo Veljko Gortan, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1981, 54-56.

⁴⁵ Tamara T v r t k o v i ć, *Između znanosti i bajke: Ivan Tomko Mrnavić*, Hrvatski institut za povijest – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Zagreb – Šibenik, 2009, 109.

⁴⁶ HS, n. dj. (8), 54; T. T v r t k o v i ć, n. dj. (45), 116.

⁴⁷ I v a K u r e l a c, *Dinko Zavorović i njegov rad na staroj povijesti u I. knjizi djela »De rebus Dalmaticis«*, sv. I., magistarski rad, Zagreb, 2006, 119.

⁴⁸ HS, n. dj. [8], 54.

... ab oriente Carinthia versus mare, ab Aquilone vero a ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum cum tota Maronia et Culmiensi ducatu.⁴⁹

Zavorović o granicama Dalmacije na temelju Tome Arhiđakona piše:

Dalmatiam priscis temporibus latiore multo quam hisce nostris exiitisse, cuius adeo fines temporum iniquitates efficerunt angustiores, nec absque ratione qui Spalatensia chronica descripsit Dalmatiae fines posuit: ab oriente ciuitas Delmina, ab occidente Carinthia, a septentrione Danubium, a meridie Adriaticum ... (M, f. 17r)

Činjenica da se Mrnavić i Zavorović pozivaju na isti dio Tomina djela, svjedoči o tome da je definicija granica Dalmacije splitskog arhiđakona u sklopu dalmatinske historiografije s kraja 16. i početka 17. st. još uvijek bila prihvaćena. Navedeni citati otvaraju i mogućnost da je Mrnavić upravo preko starijega sugrađanina Zavorovića imao pristup rukopisu *Historia Salonitana* te je možda i pojedine odlomke birao čitajući upravo Zavorovićevo djelo *De rebus Dalmaticis*.

Među odlomcima Mrnavićeva teksta koji su važni za analizu ranonovovjekovnog historiografskog pristupa djelu *Historia Salonitana*, valja izdvojiti i sljedeći citat, koji govori o bijegu stanovnika Salone na susjedne otoke:

Thomas Spalatensis Archidiaconus ante quadringentos annos de praesulibus Salonitanis scribens, tradit Salonitanos nimirum cives urbe eorum a barbaris eversos [!] se ad insulas Dalmatiae recepisse in eis que diu commoratos fuisse.⁵⁰

Usporedimo li taj odlomak s Tominim izvornikom, jasno je da Mrnavić parafrazira poglavlje *Qualiter ad insulas Salonitani fugerunt*, koje opisuje kako su Salonitanci pobjegli na Šoltu, Brač, Hvar, Vis i Korčulu.⁵¹ Iako se u tom odjeljku Tomina teksta ne spominje tko je razorio Salonu, Mrnavić razaranja pripisuje barbarima. Parafrazirajući epizodu o propasti Salone i egzodusu njezinih stanovnika, Mrnavić očito nije prihvatio misao splitskog arhiđakona iz prethodnog poglavlja (*Qualiter Salona capta est*), u kojem piše kako se »priča da je Salona bila razorena u vrijeme Gota«.⁵²

O padu Salone piše i Dinko Zavorović. Za njegov je opis ključno odbacivanje nekoliko u humanizmu uvriježenih verzija tog događaja – one Popa Dukljanina, Tome Arhiđakona i Antonija Bonfinija. U svjetlu njemu svojstvene kritike postavki tradicionalne hrvatske humanističke historiografije, Zavorović se poziva na neobjavljeno djelo Mateja Izara *Commentaria Illyrica*, nudeći posve novu verziju razaranja Salone. Prema prikazu tog već tada razmjerno slabo poznatog pisca, Salonu je razorio dalmatinski kralj Ratimir. Teza koja izravno pobija gotsko

---

⁴⁹ T. T v r t k o v i ć, n. dj. [45], 116.

⁵⁰ T. T v r t k o v i ć, n. dj. [45], 113.

⁵¹ HS, n. dj. (8), 38.

⁵² HS, n. dj. (8), 31.

podrijetlo razoritelja Salone, izvrsno se uklopila u Zavorovićevu kritiku gotske teorije,⁵³ no ona, što je još važnije, svjedoči o potrebi naprednijih rješenja važnih povijesnih pitanja koja su obilježila hrvatsku historiografiju kasnoga humanizma i ranoga novovjekovlja.

Da rezimiramo: Toma propast Salone uz izvjesne rezerve pripisuje Gotima,⁵⁴ Zavorović u skladu sa svojim protugotskim stavom taj događaj pripisuje Slavenima, odnosno dalmatinskom kralju Ratimiru, a Mrnavić relativno neutralno prenosi da su Salonu razorili barbari. Mrnavićevo uvođenje barbara umjesto Gota moguće je okarakterizirati kao autorski zahvat čije motive, po svemu sudeći različite od Zavorovićevih, također treba razmotriti.

Zavorović pri citiranju djela *Historia Salonitana* ustraje na autorskim zahvatima koji su u skladu s njegovom kritikom gotske teorije o podrijetlu Slavena te etnonim *Goti* zamjenjuje etnonimom *Slaveni*. Mrnavić, pak, kao razoritelje Salone spominje barbаре, što se podudara s njegovom idejom o tome da Goti, ali ni Slaveni, nikada nisu zauzeli Dalmaciju,⁵⁵ čime se objašnjava zašto se on u svojoj parafrazi Tomina djela koristi takvim neodređenim terminom. Ipak, u kontekstu historiografske kritike, Mrnavićevi *barbari* funkcioniraju jednako kao i Zavorovićevi *Slaveni*. Naime, za razliku od tradicionalnijih hrvatskih humanista (Tuberon, Pribojević i Orbini), Zavorović i Mrnavić donose vlastito viđenje etnogeneze Slavena. Mrnavićevoj ideji svojstveno je i to da pokušava dokazati kako Goti i Slaveni imaju zajedničko, ilirsko podrijetlo.⁵⁶

Iz svega navedenog mogli bismo zaključiti da se kod obojice šibenskih humanista, čija su najvažnija djela nastala početkom 17. st., javlja potreba kritike srednjovjekovnih izvora, ali i stavova starije humanističke historiografije. U odnosu na Lučića, ta je kritika još uvijek razmjerno neartikulirana i neznanstvena, a svoju pojavnost nalazi u obliku proizvoljnih autorskih zahvata na razini leksika. Ipak,

⁵³ Usp. Iva K u r e l a c, »*Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* Marka Marulića u djelu *De rebus Dalmaticis* Dinka Zavorovića«, CM XX (2011), 314.

⁵⁴ *Qualiter autem finaliter euersa fuerit, non satis perspicuum est.* (HS, n. dj. [8], 30).

⁵⁵ *Nec credas mentientibus, ut supra dixi, Gothos, Germanicam gente [sic!] tenuisse aliquando Dalmatiam, multo minus Slavos asserentibus; nam licet Totilę regis Gothorum gentilis quidam Dalmatię Regnum cum potestate tenuerit, non tamen Gothi fuere Germani, ut fuse probavimus. Slavos etiam abfuisse p̄sertim ab inferiori Dalmatia, Slavonicum Regnum inter Savum et Dravum fluvios situm testatur. Si enim Dalmatia positi Slavi essent, in Dalmatia, non in Pannonia Savensi, sive Interamnensi Regnum haberetur Slavonicum.* p. 184. (Tamara T v r t k o v i ć, »*De Illyrico Caesaribusque Illyricis*« Ivana Tomka Mrnavića i tradicija hrvatskog baroknog slavizma, II., Appendix De Illyrico Caesaribusque Illyricis (transkripcija), doktorska disertacija, Zagreb, 2006, 197).

⁵⁶ *Ad hæc dixerim: Etiam si id probari possit, quod dicit Gothos Dalmatiam invasisse, non tamen inde sequeretur, vel Dalmatas p̄sentes esse alienę gentis ab antiquis Illyricis, vel linguam Dalmatarum vetustam, cum progenie immutatam, etenim iam demonstravimus Gothos, sive Gethas tam lingua, quam moribus fuisse Illyricos...* p. 184. (T. T v r t k o v i ć, n. dj. [55], 198).

takav princip rada na narativnim izvorima možemo smatrati legitimnom pretečom kritičke historiografije i valjanom poveznicom između tradicionalnog, nekritičkog i Lučićevog kritičkog pristupa povijesnim izvorima, temama i teorijama.

4. Zaključak

Među dalmatinskim historiografima, čitateljima važnih srednjovjekovnih narativnih izvora za hrvatsku povijest, prema kraju razdoblja humanizma jačaju naprednije historiografske tendencije, koje najavljuju kritičku historiografiju, kakvu će u 17. st. pisati Ivan Lučić. Detaljna filološka i historiografska analiza načina korištenja djela *Historia Salonitana* u djelima važnijih dalmatinskih humanista otkrila je raznolikost njihovih interpretacija tzv. gotske teorije o podrijetlu Slavena, epizode o padu Salone i pitanja granica Dalmacije. Te interpretacije variraju od posve nekritičkog pristupa, pa sve do napredne kasnohumanističke historiografske kritike. Dok se u tekstovima autora 15. i 16. st. (Tuberon, Pribojević i Orbini) potvrđuje tradicionalan historiografski pristup Tominom djelu, koji ujedno podrazumijeva prihvaćanje gotske teorije, analiza Zavorovićeve i Mrnavićeva djela, nastalih tijekom prvog desetljeća 17. st., otkriva posve drugačiji pristup. Treba istaknuti da je provedenim istraživanjem utvrđeno da početkom 17. st. u hrvatskoj historiografiji usporedno postoje dva različita metodološka pristupa djelu *Historia Salonitana* – tradicionalan i nekritički te napredniji, kritički pristup. Dinko Zavorović, suvremenik tradicionalno nastrojenog Orbinija, definitivno raskida s nekima od najvažnijih postulata tradicionalne historiografije, što posebno dolazi do izražaja u kritici djela *Historia Salonitana* i gotske teorije o podrijetlu Slavena. Važnije smjernice pretkritičke historiografije i naprednijeg pristupa srednjovjekovnim povijesnim izvorima, odnosno djelu Tome Arhiđakona, održat će se u dalmatinskoj historiografiji i tijekom 17. st. – nalazimo ih, primjerice, kod Ivana Tomka Mrnavića, predstavnika baroknog slavizma.

Iva Kurelac

FORMS OF THE HUMANIST AND EARLY MODERN HISTORIOGRAPHIC
METHODOLOGY OF WORK ON MEDIEVAL NARRATIVE SOURCES:
THE EXAMPLE OF *HISTORIA SALONITANA*

This investigation is directed to the insufficiently explored theme of historiographic method in historical works of Croatian Humanism and the early modern period. The initial hypothesis is that in Croatia, during these periods, in parallel with the development of historiography, the methodology of work on narrative historical sources considerably changed, moving from the uncritical, traditional Humanist approach and heading in the direction of the more advanced, pre-critical approach that appeared at the end of the 16th and the beginning of the 17th century.

The thesis concerning the development of historiographic methodology is tested out considering the use of the work *Historia Salonitana* of Archdeacon Thomas of Split, as characteristic medieval historical source, in the works of leading Dalmatian historiographers Ludovik Crijević Tuberon (*Aloysius* or *Ludovicus Cervarius Tubero*), Vinko Pribojević (*Vincentius Priboevius*), Mavro Orbini, Dinko Zavorović (*Dominicus Zavoreus*) and Ivan Tomko Mrnavić (*Ioannes Tomcus Marnavitius*). Indicators of the divide between traditional Humanist historiography and the more advanced, pre-critical version are to be found in examples of interpretation of key topics of secular history: the ethnogenesis of the Slavs (particularly the Gothic theory), the issue of the borders of Dalmatia, and the fall of Salona.

An analysis of Tuberon's work *Commentarii de temporibus suis*, Pribojević's *De origine successibusque Slavorum* and Orbini's *Il Regno degli Slavi* clearly demonstrated the presence of a traditional and uncritical attitude towards the Gothic theory. These three works show that during the period of Humanism, Thomas' text was an authoritative and indispensable narrative source for writing concerned with the borders of Dalmatia, the fall of Salona and the immigration of the Slavs into the area of Illyricum. The typically Humanist absence of any critical approach to the medieval sources tells of the traditional historiographic attitude to *Historia Salonitana* during the 15th and 16th centuries.

We can, however, speak of the beginnings of a critical historiography in Croatia, i.e. of a much more considerable revolution in the methodological approach to medieval narrative sources in the context of *De rebus Dalmaticis* and *De Illyrico caesaribusque Illyricis* of Šibenik historiographers Dinko Zavorović and Ivan Tomko Mrnavić from the late 16th and early 17th century. We can legitimately see their principle of work as forerunner of the historiography of Ivan Lučić (*Ioannes Lucius*). The timeline of the origin of these two works, particularly of

Zavorović's *De rebus Dalmaticis*, indicates the important fact that the first hints of pre-critical historiography appear at a time when the traditional trends were still relatively strong in Croatian Humanist historiography. Zavorović finished his *De rebus Dalmaticis* in 1602, that is, in the year of the printing of Orbini's *Il Regno degli Slavi*, a work abounding in examples of a traditional and uncritical approach to historiography.

Zavorović's specific late-Humanist methodological approach is founded on numerous arbitrary authorial operations on quotations from *Historia Salonitana*, essentially changing its meaning. Zavorović's systematic replacement of the ethnonym *Gothi* with the ethnonym *Slouini* (Slavs) is used to criticise the Gothic theory, and in a rudimentary form reflects a specific principle of the historiographic criticism of narrative sources, one of the crucial methodological characteristics of pre-critical historiography.

Particular attention is devoted to an analysis of Zavorović's citations from *Pacta conventa*, which he quotes from some hitherto unidentified copy of *Historia Salonitana*. In this paper, on the basis of the differences in the reading of the names of Croatian clans, it is determined that Zavorović used the Vatican codex of the work of Thomas the Archdeacon.

The influence of Zavorović's pre-critical principles of work on medieval narrative sources (particularly on *Historia Salonitana*) was felt even at the beginning of the 17th century, as shown by Mrnavić's *De Illyrico caesaribusque Illyricis*, in which according to a similar principle the ethnonym *Gothi* was replaced by the neutral general term *barbari*.

Traditional Humanists recognised in Toma the Archdeacon an undisputed authority and a source of proofs for the issue of the origin of the Slavs and the borders of Dalmatia, while more advanced, late Humanist historiographers adopted a critical stance to *Historia Salonitana* and the Goth theory, which is particularly obvious from the arbitrary authorial operations at the level of lexis in the quotations from the text.

In conclusion: we can say with certainty that, even before Ivan Lučić, criticism of sources had made its appearance in Dalmatian historiography. At the end of the 16th and in the early 17th century it was still fairly unarticulated, but it does tell us that within Humanist historiography there were, side by side, a traditional and uncritical and a more advanced and critical approach to the medieval sources of Croatian history.

Key words: traditional historiography, pre-critical historiography, Renaissance Humanism, early modern period, narrative sources, historiographic methodology, *Historia Salonitana*, Dalmatia, Croatia